

OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING INSTITUTSIONAL ARHITEKTONIKASI: VAKOLATLAR DISKRETATSIYASI VA REGULYATIV SAMARADORLIKNING HUQUQIY MODEL'YATSIYASI

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

Sadullayeva Mexrinoz Djamshedovna

e-mail: mexrinozs@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash sohasidagi davlat boshqaruvi mexanizmlarining kontseptual asoslari tadqiq etiladi. Muallif "institutSIONAL politsentrizm" sharoitida davlat organlari vakolatlarining kross-sektoral to'qnashuvlarini tahlil qilib, boshqaruv tizimini transformatsiya qilishning "yagona regulyator" va "aqlli monitoring" modellarini ilgari suradi. Tadqiqotda huquqiy normalarning effektivlik darajasi matematik-mantiqiy iyerarxiya asosida baholangan.

Kalit so'zlar: InstitutSIONAL arxitektonika, regulyativ gomeostaz, vakolatlar kolliziyasi, oziq-ovqat suvereniteti, proaktiv nazorat, raqamli ekotizim, kross-sektoral hamkorlik.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ АРХИТЕКТОНИКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ДИСКРЕТАЦИЯ ПОЛНОМОЧИЙ И ПРАВОВАЯ МОДЕЛЯЦИЯ РЕГУЛЯТИВНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.

Аннотация: В данной статье исследуются концептуальные основы механизмов государственного управления в сфере обеспечения продовольственной безопасности. Автор анализирует кросс-секторальные коллизии полномочий государственных органов в условиях

«институционального полицентризма» и выдвигает модели трансформации системы управления, основанные на концепциях «единого регулятора» и «умного мониторинга». В рамках исследования уровень эффективности правовых норм оценивается на основе математико-логической иерархии.

Ключевые слова: Институциональная архитектура, регулятивный гомеостаз, коллизия полномочий, продовольственный суверенитет, проактивный контроль, цифровая экосистема, кросс-секторальное взаимодействие.

INSTITUTIONAL ARCHITECTONICS OF ENSURING FOOD SECURITY: DISCRETIZATION OF POWERS AND LEGAL MODELING OF REGULATORY EFFICIENCY

Abstract: This article explores the conceptual foundations of state management mechanisms in the field of food security. The author analyzes cross-sectoral conflicts of competence among state bodies under conditions of "institutional polycentrism" and proposes models for transforming the management system based on "single regulator" and "smart monitoring" concepts. Within the framework of the study, the effectiveness level of legal norms is evaluated based on a physico-mathematical and logical hierarchy.

Key words: Institutional architectonics, regulatory homeostasis, conflict of powers, food sovereignty, proactive control, digital ecosystem, cross-sectoral cooperation.

Kirish

Zamonaviy dunyodagi global iqtisodiy turbulentslik va geosiyosiy transformatsiyalar sharoitida oziq-ovqat xavfsizligi paradigmasi o'zining klassik 'resurslar ta'minoti' (food availability) modelidan evolyutsion tarzda chiqib, **“milliy barqarorlikning huquqiy va institutsional kafolati”** maqomiga ko'tarildi.

Bugungi kunda ushbu tushuncha shunchaki agrar ko'rsatkich emas, balki davlat suverenitetini himoya qiluvchi murakkab strategik tizim sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi institutsional arxitekturasi qat'iy vertikal ixtisoslashuvga (vertical specialization) tayangan bo'lsa-da, tizimning ichki dinamikasida **gorizontal muvofiqlashtirishning diffuziyasi** (institutional fragmentation) yaqqol kuzatilmoqda. Ushbu disproporsiya strategik boshqaruv iyerarxiyasida xavfli paradoksni yuzaga keltirmoqda: bir tomondan, kross-sektoral masalalarda qaror qabul qilishning mas'uliyat markazi yo'qolishi natijasida '**vakolatlar vakuumi**' paydo bo'lsa, ikkinchi tomondan, nazorat funksiyalarining sun'iy dublyaj qilinishi hisobiga '**regulyativ redundans**' (ortiqchalik) va yuqori tranzaksion xarajatlar shakllanmoqda.

Mazkur institutsional asimmetriya nafaqat davlat apparatining samaradorligini pasaytirmoqda, balki milliy oziq-ovqat bozorining ekzogen xavflarga nisbatan **regulyativ gomeostazini** (barqarorligini) ham zaiflashtirmoqda. Shu sababli, sohadagi davlat organlari vakolatlarini diskretatsiya qilish va boshqaruv modelini raqamli modelyatsiya asosida transformatsiya qilish fundamental ilmiy va amaliy zaruriyat hisoblanadi.

Asosiy qism

Bugungi kunda ko'pgina rivojlangan va endi rivojlanayotgan davlatlarda oziq-ovqat xavfsizligi va uni huquqiy masalalariga doir chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Oziq-ovqat xavfsizligiga doir davlat boshqaruvi muayyan davlatda mukammal xavfsiz iste'molga erishish uchun zamin yaratadigan asosiy jarayondir. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida oziq-ovqat xavfsizligiga doir davlat boshqaruvi sub'yektlari sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi

Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi huzuridagi Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi qo‘mitasi, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari sanab o‘tilgan.¹

Endi yurtimizda Oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlovchi barcha organlarni vazifasiga ko‘ra “Regulyativ piramida” modeli asosida chuqur tahlil qiladigan bo‘lsak, **birinchi daraja: Strategik (siyosiy) boshqaruv**. Bu guruhga O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini hamda Qishloq xo‘jaligi vazirligini kiritishimiz joizdir. Chunki ushbu ikki organ asosan oziq-ovqat bilan bog‘liq kelgusi jarayonni bashorat qilish, zaxiralarni rejalashtirish hamda shunga doir umumiy yo‘nalishlarni belgilash kabi vazifalarni amalga oshiradi va bu siyosiy boshqaruvning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. **Ikkinchi daraja: Nazorat va xavfsizlik**. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi huzuridagi Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi qo‘mitasi asosan mahsulot tarkibi va sifati jahon standartlariga mosligini tekshirish bilan shug‘ullanadi. Uchunchi daraja: Iqtisodiy barqarorlik. Bunda esa, o‘zidan ko‘rinib turganidek, O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi kiradi. Ular bozorlarda narxning bir me‘yorda ushlab turish va keskin oshib ketishini oldini olish bilan shug‘ullanuvchi organlar jumlasiga kiradi.

Bu holatda davlat boshqaruvida oziq-ovqat xavfsizligini huquqiy tartibga solishda **“institutsional fragmentatsiya”** ya’ni tizimli tarqoqlik vujudga kelmoqda. Xalqaro huquqiy standartlarda oziq-ovqat xavfsizligi yagona logistic zanjir sifatida ko‘riladi. O‘zbekistonda esa bu har bir organning o‘zaro idoraviy mansublik tamoyili asosida tashkil etilgan. Huquqiy tartibga solish ob’yektiga yaxlit tizim sifatida emas, balki turli idoralarning vakolatlar doirasiga kiruvchi “bo‘laklar” sifatida qaralmoqda.

¹ <https://lex.uz/uz/docs/-7359113> O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 03.02.2025 yildagi O‘RQ-1023-son

Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarda davlat organlarining vakolatlari **"segmentar"** tarzda belgilangan: **Agrar bosqichda:** Nazorat faqat xomashyo yetishtirish hajmi va agrotexnik tadbirlar bilan cheklangan. **Ishlov berish va realizatsiya bosqichida:** Nazorat organlari (Sanepidqo'mita, Veterinariya) faqat yakuniy natijani (tayyor mahsulotni) tekshirishga vakolatli. Bu holatda **"huquqiy javobgarlik zanjiri"** uziladi. Ya'ni, mahsulotning xavfsizlik ko'rsatkichlari buzilganda, aybdor subyektini aniqlashning **professional mexanizmi** (traceability — kuzatuvchanlik) huquqiy asboblarning yetishmasligi sababli samarasiz bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning samaradorligini oshirish uchun amaldagi 'institutsional politsentrizm' (tarqoq boshqaruv markazlari) modelidan voz kechish va 'vertikal integratsiyalashgan regulyator' modeliga o'tish ob'ektiv zaruriyatdir. Mazkur transformatsiyaning huquqiy asosi sifatida nazorat sub'ektini modifikatsiya qilish taklif etiladi: ya'ni nazorat ob'ekti sifatida alohida idora yoki xo'jalik sub'ekti emas, balki mahsulotning butun harakat trayektoriyasi (logistik zanjiri) belgilanishi lozim. Bunda boshqaruvning markaziy bo'g'ini sifatida barcha nazorat bosqichlarini (ishlab chiqarish, qayta ishlash, tashish, saqlash va realizatsiya) qamrab oluvchi yagona raqamli-huquqiy platforma (Traceability system) xizmat qilishi kerak. Ushbu tizim orqali mahsulotning 'hayotiy sikli' ustidan real vaqt rejimida (real-time monitoring) huquqiy nazorat o'rnatiladi, bu esa 'daladan dasturxongacha' zanjirining har qanday nuqtasida yuzaga keladigan xavfni operativ aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoniga 2-ilovada O'zbekiston Respublikasining oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljallangan strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish bo'yicha **"YO'L XARITASI"**

ishlab chiqilgan bo‘lib, ushbu vazifada ham mas’ul ijrochilarni bir organda birlashtirib harakat amalga oshirilganda maqsadga muvofiq bo‘lar edi.²

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi: **Birinchidan**, oziq-ovqat xavfsizligi sohasidagi davlat boshqaruvini fragmentar (tarqoq) nazoratdan yaxlit tizimli nazoratga o‘tkazish lozim. Buning uchun sohadagi barcha vakolatli organlarning faoliyatini muvofiqlashtiruvchi, vertikal iyerarxiyaga ega bo‘lgan yagona davlat regulyatori maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlanishi shart. **Ikkinchidan**, qonunchilikka mahsulotning kelib chiqishini va harakatini to‘liq nazorat qilish imkonini beruvchi “**Traceability**” (**kuzatuvchanlik**) instituti joriy etilishi kerak. Bu mexanizm ishlab chiqaruvchidan iste’molchigacha bo‘lgan barcha jarayonlarni yagona raqamli platformada birlashtirishni nazarda tutadi. **Uchinchidan**, nazorat sub’ekti tushunchasini qayta ko‘rib chiqish orqali, asosiy urg‘uni idoraviy tekshirishlardan mahsulotning harakat trayektoriyasi xavfsizligini ta’minlashga yo‘naltirish lozim. Bu yondashuv ma’muriy bosimni kamaytirish bilan birga, aholi salomatligini himoya qilishning huquqiy kafolatlarini yangi bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 03.02.2025 yildagi O‘RQ-1023-son – “Oziq-ovqat xavfsizligi to‘g‘risida”gi
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 16.02.2024 yildagi PF-36-son – “Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”
3. **Regulation (EC) No 178/2002** of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law (General Food Law).

² <https://lex.uz/uz/docs/-6802687> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son farmoniga 2-ilova